

Zdravstvene prilike u Župi dubrovačkoj i u Dubrovniku tijekom stoljeća

(Health Prospects in Zupa Dubrovacka and Dubrovnik throughout the century)

Milivoj Salečić

Okružen kamenitim vijencem, izrastao na strmoj morskoj hridi nasuprot razorenog i napuštenog Epidauruma, Dubrovnik kao neki usamljeni brod, na raskrižju putova i raznih svjetova, osobenom diplomatskom vještinom, uspio je kroz dugi niz vjekova sačuvati svoju unutarnju autonomiju i slobodu. Vječno okrenut moru, širio je trgovinu sa zaleđem a razvijao pomorstvo i svekolike veze i kontakte s prekomorskim zemljama, te uz Veneciju i Genovu postao je respektabilnom pomorskom silom onoga svijeta. Svojim je stanovnicima na toj kamenoj hridi učinio život primamljivim, omogućivši im zavidni prosperitet, blagostanje i ugled.

Stjecište putova, trgovačke i kulturne veze i utjecaji, ugodni klimatski uvjeti uz obilje vode i sunca, zadivljujuća vegetacija i bujno mediteransko aromatično bilje nadomak samome gradu, mudrost i mar njegovih ljudi i upravljača, omogućili su Dubrovniku, pa i Župi dubrovačkoj, kroz vjekove svestrani razvoj i uspon u svim pravcima, od izvorne državnosti i državnog ustroja, lucidnosti uma, znanosti, brodogradnje, zanatstva i umjetnosti, do komunalnih i socijalnih djelatnosti, te razvoja ljekarništva i liječničkog umijeća i medicine, permanentno vodeći računa o zdravlju svojih stanovnika i stranaca koji su ih posjećivali. Dubrovnik je tako vrlo rano uveo i razvio mnoge socijalne, komunalne i medicinske djelatnosti, s kojima je prednjačio pred svima u tome dijelu Europe, pa i u svijetu. Te je kulturne stečevine Dubrovnik stoljećima živio punim svakodnevnim životom prije mnogih poznatih europskih gradova, i prije otkrića Novoga svijeta.

Možda prvi natpis u Dubrovniku, uklesan u kamenu, bio je posvećen slobodi, idealu čovjeka i društva, simbolu opstanka i samobitnosti na kamenoj morskoj hridi: NON BENE PRO TOTO LIBERTAS VENDITUR AURO - sloboda se ne prodaje ni za sve blago svijeta (1038.). Već u Statutu grada komune iz 1272. stoje mnoge odredbe i propisi koji se odnose na javno zdravstvo i socijalnu skrb. Oni su se tijekom stoljeća stalno nadopunjali i usavršavali. Već od 1272. u gradu se skrbi i o gubavcima, a 1463. u tu je svrhu izgrađen i leprozorij, koji je kasnije dobio naziv lazaret, pod kojim se imenom mislilo na karantenu. 1280. u gradu se spominje prvi *speciarius*, specijalist za ljekovito bilje, a 1293. i prvi ljekarnik, 1302. tu djeluje i prvi liječnik. Od tog doba u Dubrovniku stoljećima radi niz stranih a potom i domaćih znamenitih liječnika i ljekarnika, od kojih su neki stekli i svjetsku slavu. Od 1317. otvaraju se i javne ljekarne. 1347. uređuje se i javna bolnica, koja od 1540. djeluje po svim suvremenim principima organizacije i liječenja. 1377. uvedena je i karantena, kao genijalna mjera za suzbijanje epidemija zaraznih bolesti, poglavito kuge. Po tome Dubrovnik nosi svjetski primat. 1416. u Republici se ukida trgovina robljem, donose se propisi za obranu dostojanstva svakoga čovjeka. 1432. osnovano je nahodište za nezbrinutu djecu. Dubrovačka Republika 1451. osniva bolnicu čak u Carigradu, namijenjenu bolesnim članovima svoga poslanstva i trgovcima koji bi se tamo zatekli. Francuske vojne vlasti nakon 1803. ustanovile su u Dubrovniku Vojnu bolnicu, a Austrijska vlada nakon 1815. i Vojnu zaraznu bolnicu, one su funkcionirale do Drugoga svjetskog rata. 1888. u Dubrovniku se izgradila moderna bolnica, jedna od najljepših pokrajinskih bolnica toga doba. 1984. izgrađena je nova suvremena bolnica, pa iako još nije u potpunosti završena, već sada slovi, interijerima i opremom, kao jedna od najmodernijih u zemlji.

Ljekarnici i liječnici, a potom i drugi zdravstveni djelatnici, tijekom stoljeća školovali su se u stranim poznatim visokim učilištima. Već od 18. i 19. stoljeća te se visoke škole otvaraju i u hrvatskim gradovima, a od polovice 20. stoljeća i u Dubrovniku. 1959/60. otvara se Srednja medicinska škola za edukaciju medicinskih sestara i medicinskih tehničara. 1971. otvaraju su ogranci zagrebačkog Sveučilišta: Centar za poslijediplomski studij, koji od 1992. ima nazive: Međunarodno središte hrvatskih sveučilišta i Interuniverzitetski centar. U tim se ustanovama organiziraju tečajevi i seminari za usavršavanje domaćih i stranih specijalista iz pojedinih medicinskih grana, ali i drugih specijalista. 1996. osnovano, je dubrovačko Veleučilište, a potkraj 2003. i Sveučilište.

Župa dubrovačka, kao samostalna općina, djeluje tek od 1997. Dotada ona je u administrativnom sastavu dubrovačke komune, Republike, potom općine. Župsko zdravstvo na isti je način vjekovima bilo oslonjeno na dubrovačko. Sve odluke Vlade Republike, a zatim općine, kojima se reguliralo zdravstvena, komunalna i socijalna pitanja, bile su obvezne za cijelu komunu, pa tako i za Župu. I sada kada je Župa dubrovačka samostalna općina, njeno je zdravstvo i dalje tijesno vezano za dubrovačko.

Prva zdravstvena osoba stacionirana na teritoriju Župe za pružanje zdravstvene pomoći župskom stanovništvu bila je primalja od 1893. Prvi se liječnici u Župi spominju od 1900., a već od 1906. liječnik je u Župi stalno nastanjen za pružanje zdravstvene pomoći stanovništvu. Otada zdravstvena je djelatnost u stalnom razvoju i napretku sve do današnjih dana. Nakon Drugoga svjetskog rata uspostavlja se zdravstvena stanica, koja je u sastavu Doma zdravlja Dubrovnik. Od 1956. u njoj uz liječnika radi bolničar, prvi liječnički pomoćnik, a od 1968. i prva medicinska sestra. Od 1964. u njoj radi i prvi stalni zubar, a od 1983. i stalni stomatolog. 1968. sagrađena je zgrada zdravstvene stanice, prvi zdravstveni objekt u Župi posebno namijenjen toj svrsi, a već 1985. izgrađena je nova zgrada zdravstvene stanice, za narasle potrebe župskoga pučanstva. Od 1995. u Župi djeluje Polivalentna patronažna služba s visokonaobraženom medicinskom sestrom na čelu, koja je posebno educirana za patronažni rad na terenu. Potkraj 20. stoljeća u Župi se otvaraju i privatne stomatološke ordinacije, a 2003. i prva privatna poliklinika.

Takovu razvoju zdravstva u Dubrovniku i Župi dubrovačkoj možda je osobit pečat dao upravo kult poganke medicine i boga liječništva Asklepija - Eskulapa, prenesen iz egejskog prostora i istoka na područje Ilirika, a osobito je bio jak u gradu Epidauru (današnji Cavtat) i dubrovačkoj Astorei (dio koje je današnja Župa dubrovačka). Štovanje toga kulta u tim se krajevima zadržalo dugi niz stoljeća. Stečevine starih civilizacija i kulture, i medicinskih znanja, od Eskulapa, Hipokrata i Galena, preko arapske i salernske medicinske škole, tako su u dubrovačkoj Astorei i u Dubrovniku našle plodno tlo za svoj daljnji razvoj i uspon. Mnogi dokumenti i odluke Vlade Republike, pohranjeni u Povijesnom arhivu Dubrovnika, i prisustvo zdravstvenih i komunalnih objekata, sačuvanih do današnjih dana, od kojih su neki u neprekinutoj prvotnoj funkciji, govore o kontinuitetu razvoja medicine, te komunalnih i socijalnih zasada u Dubrovniku, tijekom niza stoljeća sve do danas. Na stečevinama starih civilizacija i kultura i medicinskih saznanja, razvila se suvremena moderna misao i nauka, dugujući svoj uspon tim mitskim i prastarim božanstvima.

Kažu da su u nekim dubravama Raguse i Astoreje tražili tu čarobnu biljku Mandragoru, koja omamljuje, liječi i daje mušku snagu, rađa mušku djecu, ne znam jesu li je našli, ali tu na ovoj hridi izrasla je posve čudesna biljka, čudesan neki cvijet, taj neponovljivi Dubrovnik, koji sa svojom okolicom i Župom dubrovačkom raste i razvija se, opija i daje snagu. I tako vjekovima.

Uz niz gospodarskih aktivnosti koje su se u Župi dubrovačkoj pojavile i razvijale kao: razvoj poljodjelstva (vinova loza) i povrtlarstva (poznata župska brokula i verza i dr.), maslinarstvo, mlinarstvo, kiparstvo, donekle i ribarstvo, potom i turizam i cvjećarstvo, te

niz komunalnih i socijalnih aktivnosti (pojava bratimstva i zadrugarstva i razne udruge), kao i razvoj zdravstvenih djelatnosti, izdvojio bih jednu interesantnu pojavu i stoljetnu aktivnost u Župi dubrovačkoj a to je pojava i razvoj pučke medicine.

Pučka medicina u Župi dubrovačkoj

Dugi niz stoljeća župsko je pučanstvo bilo oslonjeno na dubrovačko zdravstvo. U doba Republike ali i dugo nakon njena pada (1806.) u Župi nije bilo stacioniranog liječnika, već se je po liječničku pomoć odlazilo u grad Dubrovnik. Iako su sve socijalne, komunalne i zdravstvene mjere koje je Vlada Republike donosila, bile obvezne na cijelom teritoriju države pa tako i u Župi, one su stoljećima župskom pučanstvu bile teško dostupne, u prvom redu liječnička pomoć. Takvu stanju pridonijeli su kmetski odnosi, ruralni način života i loša prometna povezanost među župskim selima i između Župe i grada. Iz tih je razloga pučka medicina u Župi autohtono nastajala, razvijala se i održala sve do najskorijeg doba, prvenstveno bazirana na ljekovitom bilju.

U Župi ljekovito i aromatično bilje raste samoniklo, pa su se njegova ljekovita svojstva poznavala od davnine kao i način primjene. U rimsko doba u ovim se krajevima ono bere i izvozi u druge zemlje, a u doba Republike prikupljalo ga se za opskrbu glasovitih dubrovačkih ljekarni, ali i za domaće potrebe, pa se ta vjekovna tradicija branja i skupljanja ljekovitog bilja nastavila i održala sve do novijeg doba. Poznavajući svojstva i djelovanje ljekovitog bilja, domaći su ga ljudi koristili u kućanstvu kao hranu, ili u ljekovite svrhe za liječenje pojedinih bolesti. Najomiljenije vrste ljekovitog bilja Župke su uzgajale i u vrtu, oko kuće, iako ga u bližoj okolici ima slobodno u prirodi u izobilju. Uzgajaju ga i kao mirisni ukras kuće jer, uz vizualnu ugodu, aromatično bilje stvara i mirisne aerosole u svojoj okolini, pa i to djeluje povoljno na čovjekovo mentalno zdravlje.

U svrhu liječenja, župska je žena ljekovite trave rabila same ili ih je miješala s drugim dodacima, pa je pravila pripravke pogodne za primjenu: čajeve, dekote, meleme, panaćelu, "Gospino ulje" i drugo, za svaku bolest posebno. Takvi su se pripravci uzimali kao napitak ili za vanjsku primjenu, za masažu, obloge, kupelji, utrljavanje u kožu i drugo. S tim pripravcima liječila se: bolest uha, čirevi po koži, zlič, poganac, zanoktice, šuga, nagnječenja, krvni podljevi, otekline zbog udara, opekline, reumatske tegobe, ubodi raznih insekata pa čak i zmijski ujed; koristilo ih se i kod pojedinih unutarnjih bolesti i tegoba. Još i danas u proljeće svaka Župka bere i skuplja lišće, cvjetove, korijenje, koru i plodove ljekovitog bilja, pažljivo ih suši i sprema za zimu. Često se mogu vidjeti i žene iz grada kako dolaze na župske obronke i beru ljekovito bilje, pa ga doma upotrebljavaju za liječenje svojih ukućana od pojedinih bolesti, ili samo u obliku čajeva kao napitak. U vrijeme berbe bilja u župskim kućama šire se opojni mirisi lavande, bazgova cvijeta, mažurane, popunca i drugog aromatičnog ljekovitog bilja, a napitak od zovine ili drugog bilja, liker od stolisne ruže, rogača i drugih mediteranskih plodova, mogu se naći u svakoj župskoj kući.

U narodnom ljekarstvu u Župi dubrovačkoj ubrajaju se: bobovnik, metvica, majčina dušica, Gospino cvijeće, „puće“ od drače, lavanda, pelin, maslačak, divlji krastavac, bazgov cvat, badej-oslobad (silymarin), kamilica, hrastova kora, sljez, rusmarin, i cijeli niz drugog ljekovitog bilja koje je župski čovjek - travar ili travarica poznao i koristio u liječenju ljudi. Bilo je poznato i djelovanje vrbine kore u liječenju reumatskih tegoba. U ljekovite svrhe u Župi su se koristili pripravci i od raznolikih mediteranskih plodova. Koristio se plod od bajama: kora kuhana u vodi kao čaj i napitak za mokraćne tegobe; meki dio ploda stučen uz neke druge biljne dodatke kao roborans. Rogač samljeven, kao i osušen plod oskоруše u liječenju proljeva. Osobito je i izdašno korišteno maslinovo ulje. Ono je neodoljivo vezano za čovjeka, od njegova rođenja, tijekom cijelog života, sve do smrti i posljednjeg pomazanja. Maslinovo je ulje od pamtivijeka služilo kako u prehrani, tako i za rasvjetu, u kozmetici i u vjerske svrhe, a nadasve u ljekarstvu. Župka ga je koristila u

liječenju pretežno kožnih, ali i drugih bolesti rabila ga je sama ili u sastavu drugih ljekovitih tvari. Neke su žene u Župi razvile pravo umijeće priređivanja posebnog pripravka od maslinova ulja za liječenje opekline.

Vino, od grožđa vinove loze u Župi je bilo svakodnevno piće, a njegovi pripravci: varenik, pečeno vino, prošek i drugo, služili su kao napitak u posebnim svečanim prigodama, ali i kao lijek kod rekonvalescenata, u stresnim situacijama; davalo ga se bolesniku u terminalnoj fazi da se vrati iz slabosti, ili kad ga se trebalo "vratiti u život." Osobito se cijnila župska malvasija. U dobro vino često se stavljalo i ljekovito bilje ili plodovi ili pak med i takav napitak služio samo u iznimnim životnim situacijama. Domaće crno vino uz crvenu slaninu ili pršut koristilo se za liječenje proljeva; ili ukuhano crno vino, onako toplo, protiv gripe.

Rakija lozovača, destilirana s aromatičnim ljekovitim biljkama, zvana travarica, služila je u iste svrhe kao i posebni vinski pripravci, a vrlo često kao digestiv, pri mučnini i slično. Rakija lozovača s laticama mirisne ruže, zvan rozolin, također se pila u rekonvalescentnim stanjima, ili u svečanim prigodama. Rakija sa zelenim plodovima oraha skupa s ljuskom, orahovača, koristila se u sličnim situacijama. Rakija s pelinom, pelinkovac, uzimala se pri bolesti želuca. Svi ti pripravci koristili su se kao napitak, umjereno, razborito („cum grano salis", kako kaže latinska poslovice), ili lokalno, za masiranje kože, lica, nadlaktica, u iznimnim životnim šoknim stanjima. Rusmarin u rakiji izvrsno je bilo sredstvo za masažu bolesnih reumatskih udova. Vinski ocat ili kvasina valjana je bila za masažu kod reume. Vinski ocat s lavandom, dešpik, koristio se za oživljavanje: masiralo se oko usta i nosa, a bio je dobar i za tjeranje glista u djece, ali i za masažu udova i tijela kod reume.

More, morske trave i plodovi, ribe i rakovi, u Župi su u prošlosti osim u prehrani, služili i u ljekovite svrhe: čaša mora natašte za dobru probavu, kupanje u moru za liječenje nekih kožnih bolesti more i peloidi u morskom fangu za liječenje reumatskih koštano-zglobnih kroničnih bolesti i u rehabilitaciji koštanih fraktura, te morske kupke pri rekreaciji. Zgnječene rakove i neke vrste riba koristilo se u liječenju krvnih podljeva kod nekomplikiranih fraktura kostiju udova. U Župi se znalo i za blagotvornost mora i sunca pri ženskom sterilitetu i kroničnim ginekološkim bolestima, pa su se Župke nerotkinje tim blagodatima mora i sunca s uspjehom koristile.

U svakoj obitelji ili selu u Župi dubrovačkoj netko se uvijek dobro razumio u ljekovito bilje i znao je biljnim pripravcima, ali i na drugi način, liječiti svoje ukućane ili suseljane od pojedinih bolesti. Obavljajući svoje osnovne poljodjelske aktivnosti, neki su se pojedinci, stekavši veliko iskustvo u liječenju biljem ali i na drugi način, tijekom vremena izdvajali nad drugima, pa su bili osobito traženi u cijeloj Župi i bili vrlo cijenjani. A neki pak od njih, takoreći su se specijalizirali u liječenju samo nekih bolesti, dok su pojedinci, usvojivši neke osnove ortopedije i traumatologije, svojim znanjem, spretnošću, prikupljenom vjekovnom narodnom mudrošću, uz izvjesnu dozu odvažnosti, s uspjehom namještali nekomplikirane lomove ekstremiteta, ili su reponirali uganute ili iščašene zglobove, a koja je incidencija u prošlosti bila učestala. U vrijeme dok u Župi nije bilo stručne medicinske osobe, ali i nakon dolaska diplomiranih liječnika, dugi niz godina, sve do skorijeg doba takvi su pojedinci i dalje s uspjehom liječili travama i na drugi način, i bili su cijenjani i traženi u svome selu i u cijeloj Župi. Ta se imena još i danas spominju s dužnim poštovanjem i zahvalnošću. Širenjem suvremene medicine na ove krajeve, izgradnjom zdravstvenih objekata u Župi, dobrim komunikacijama, te dostupnošću medicinskih i zdravstvenih dostignuća svakom stanovniku Župe, aktivnosti pučke medicine u Župi postupno su se gasile, ali umijeće liječenja ljekovitim biljem u krugu obitelji održalo se sve do današnjih dana, jer se ono prenosi s majke na kćeri, nevjeste, sina, kao općenito i sva narodna mudrost, s pokoljenja na pokoljenje.

Stoljećima živeći na ovim prostorima u suglasju s prirodom, župski su težaci

naučili i dokučili još neke skrivene mudrosti prirode koja ih okružuje. Vješti u uporabi ljekovitog bilja i pripravaka u liječenju ljudi, to su umijeće koristili i u liječenju domaćih životinja neophodnih u seoskom gospodarstvu, a kojima su oni posvećivali osobitu pozornost i pažnju. Poznavajući djelotvornost bilja, biljnim su pripravcima znali liječiti i biljne i voćarske kulture svoje poljodjelske proizvodnje. Klimatske pogodnosti župskoga kraja, obilje mediteranskog ljekovitog bilja i autohtonog povrća i voća koji su činili svakodnevnu prehranu župskoga teškaka, živeći stoljećima mukotrpnim životom i uvijek u suglasju s prirodom, uživajući plodove svojih žuljevitih ruku, uz radne navike, skladnost u življenju, blagost i srdačnost u međusobnom ophođenju, osobite su komponente koje je župski čovjek znao objediniti s mudrošću i mjerom, i takve njegovati od davnine. Mnogi su Župljani, živeći takvim životom i koristeći vjekovima stečeno umijeće i narodnu mudrost, doživjeli i doživljavaju, pa čak i prekoračuju stotu.

Ugledajući se na takvo stoljetno umijeće življenja na ovim prostorima, a koristeći današnja, suvremena, dostignuća medicinske znanosti i drugih razumnih suvremenih dostignuća, proizvodnja i korištenje ekološki čistog povrća i voća i autohtonog ljekovitog bilja, pa radne navike, skladnost i umjerenost u življenju, uz očuvanje prirodnog okoliša, mogao bi i današnjem Župljaninu, ali i svakom čovjeku, biti pravi recept zdravoga i sretnoga življenja.

Kontakt osoba:

Milivoj Salečić, dr. med.
Tel. 020-485397
Mob. 0989954979
Put Bruna Bušića 23, Brašina
20 207 Mlini